

Frano Dulibić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti

Grupa nezavisnih umjetnika (1921.–1927.)

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 15. 12. 1999.

Sažetak

Provedenim istraživanjem djelovanja Grupe nezavisnih umjetnika (1921.–1927.) odbačeni su netočni podaci koji su se navodili u dosadašnjoj literaturi, a sakupljeni su i obrazloženi novi podaci o Grupi nezavisnih umjetnika, o članovima grupe, o održanim izložbama i njihovu značenju za mjesta u kojima su održane. Autor razmatra rad

Grupe nezavisnih umjetnika u odnosu na Proljetni salon. Grupa nezavisnih umjetnika značajna je i zanimljiva skupina likovnih stvaralaca, koja je uz sklonost različitim oblicima realizama dvadesetih godina u Europi, individualnim izrazima pokušavala doprinosti stvaranju nacionalnog likovnog izraza.

Podaci o *Grupi nezavisnih umjetnika* na koje nailazimo u enciklopedijskim natuknicama, monografijama i katalozima retrospektivnih izložbi članova grupe vrlo su oskudni i netočni: gotovo redovito svode se samo na osnovne informacije da je *Grupa nezavisnih* postojala od 1923. do 1925. godine (što nije točno), te popis članova grupe (također često netočan).¹ Stječe se dojam da pogrešni podaci navedeni u knjizi Ljube Babića *Umjetnost kod Hrvata* nisu kasnije provjeravani.² Ti podaci prenošeni su iz publikacije u publikaciju, a da rad *Grupe nezavisnih umjetnika*, koliko nam je poznato, nikada nije cjelovito istražen.

Ovim istraživanjem sakupljeni su nepoznati ili zanemareni podaci o *radu Grupe nezavisnih*, bez kojih nije moguće pokušati ispravno valorizirati rad grupe u kontekstu likovnih zbivanja toga vremena: *Grupa nezavisnih umjetnika* djelovala je od 1921. do 1927. godine i u tom razdoblju održala trinaest izložbi po manjim mjestima i gradovima Hrvatske i Vojvodine, te kao *Grupa nezavisnih* sudjelovala na V. i VI. jugoslavenskoj izložbi u Beogradu i Novom Sadu.³ Izložbe su ostvarile zamjetan komercijalni učinak (velik broj izloženih slika je prodan). Inicijator, a pretpostavljamo i organizator djelovanja grupe od početaka do kraja bio je Ljubo Babić.⁴

Kronologija

Prvu pojavu imena *Nezavisna grupa umjetnika* nalazimo u kraćoj obavijesti o otvaranju izložbe u Zorin-domu u Karlovcu, objavljenju u *Obzoru* 6. 11. 1921.⁵ U studenom i prosincu 1921. godine pedesetak radova izloženo je u Karlovcu, a potom i na izložbama u Koprivnici, Sisku i Varaždinu. Na prve četiri izložbe *Grupu nezavisnih* sačinjavalo je pete-

ro članova: Ljubo Babić, Jeronim Miše, Marin Studin, Zlatko Šulentić i Vladimir Varlaj. Iz tiska doznajemo da su sve četiri izložbe bile dobro posjećene i da je velik broj radova prodan. Većinu izloženih radova moglo se vidjeti i na izložbi *Proljetnog salona* održanoj iste godine.

Slijedeće 1922. godine *Grupa nezavisnih umjetnika* samo je jednom izlagala, i to u sklopu *V. jugoslavenske izložbe* u Beogradu, kada je greškom izostavljena iz kataloga izložbe, a članovi grupe predstavili su se sa svega po jednim do dva djela.⁶ Kritika nije izdvojeno pisala o njihovim radovima, nego u istoj cjelini s pripadnicima *Proljetnog salona*, a i djela su im bila izložena u istoj dvorani.

Godine 1923. *Grupa nezavisnih* nije održala ni jednu izložbu. Naime, podatak koji se u stručnoj literaturi prenosi iz publikacije u publikaciju da je te godine održana izložba *Grupe nezavisnih umjetnika* u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu nikada nigdje nije potvrđen i sve ukazuje na to da ta izložba *Grupe nezavisnih umjetnika* nije održana, a netočan podatak o toj izložbi objavljen u knjizi Ljube Babića (*Umjetnost kod Hrvata*) kasnije je samo prenošen u druge publikacije.⁷ Dosada nije nađen ni jedan osvrt na tu izložbu u tisku, niti su kod ijednog navodnog sudionika te izložbe pronađeni bilo kakvi podaci o toj izložbi.⁸

Grupa nezavisnih nije bila aktivna 1922. i 1923. godine, a članovi grupe izlagali su na izložbama *Proljetnog salona* (Babić i Varlaj 1922., 1923.; Šulentić 1922.) ili radili na samostalnim izložbama (Miše 1922. u Slavanskom brodu; Studin 1922. u Londonu).⁹ Šulentić je 1923. na putovanjima po Holandiji i Južnoj Americi. Nemamo podataka o tome da li se mogla zamijetiti eventualna izdvojenost članova *Grupe nezavisnih* na izložbama *Proljetnog salona*.

Ljubo Babić, *Evica*, izloženo na izložbi *Grupe nezavisnih* 1924. u Splitu, prema reprodukciji u »Hrvatskoj riječi«, prilogu »Ars Croatica«. Vlasništvo nepoznato
Ljubo Babić, Evica, exhibited in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split

Te 1923. godine Vladimir Lunaček objavio je tekst u »Obzoru« pod naslovom *Iz našeg umjetničkog svijeta*, u kojem piše o lošem položaju naših umjetnika u društvu i načinima da se taj položaj popravi. Ističe i da bi »...valjalo polaziti i u veće gradove naše pokrajine...«¹⁰ s putujućom izložbom. Možda je to trebao biti poticaj za *Grupu nezavisnih*, koja se vrlo vjerojatno već pripremala za niz izložbi što su 1924. i 1925. godine bile održane po većim i manjim mjestima Hrvatske i Vojvodine.

U svibnju i lipnju 1924. *Grupa nezavisnih* održala je izložbe u Novom Sadu i Somboru. Na tim izložbama *Grupi nezavisnih* pridružili su se Kljaković i Kršinić. U Novom Sadu izložena je 71 slika, 9 Kršinićevih reljefa i dvije biste, te 4 Studinova drvoreza. Babić je među ostalim prisutan s venecijanskim motivima i autoportretom, Kljaković s temama kao što je *Pastir* i *Satir i nimfa*, Miše s portretima, Šulentić s kraljolicima iz Španjolske i sjeverne Afrike, a Varlaj s kraljolicima iz Hrvatske. »Obzor« je donio sažetke nekoliko kritika koje su se vrlo pohvalno izrazile o radovima umjetnika iz Hrvat-

ske, uz ostale potvrde uspjeha tih izložbi: od vrlo dobre posjećenosti do materijalnog efekta: otkupljena su 22 rada.¹¹

Među izložbama *Grupe nezavisnih* najveći publicitet dobila je izložba održana u *Salonu Galić*, u Splitu 1924. godine. Tada su se *Grupi nezavisnih* pridružili Vladimir Becić i Ivan Meštrović. Izložba održana u *Salonu Galić* pobudila je veliko zanimanje i publike i kritike. »Hrvatska riječ« pratila je izložbu od otvaranja do zatvaranja, iznosila podatke o posjećenosti i prodanim djelima, te objavila zaseban prilog pod naslovom *Ars Croatica* posvećen *Grupi nezavisnih*. Taj prilog možemo shvatiti i kao katalog izložbe s nekoliko tekstova o izložbi i izlagačima, te s popisom stotinu izloženih djela.

Gotovo sav dalmatinski tisak pisao je o izložbi. Kritike u tisku izazvale su polemike. Zanimljive su bile (i duhovite) reakcije na izložene Varlajeve kraljolike, za koje su neki smatrali da je isuviše zaokupljen vlastitim likovnim izrazom te da stoga ne prikazuje dalmatinske motive onakvima kakvima ih vide Dalmatinci.¹²

Jerolim Miše, *Briškula*, izloženo na izložbi *Grupe nezavisnih* 1924. u Splitu, prema reprodukciji u »Hrvatskoj riječi«, prilogu »Ars Croatica«. Vlasništvo nepoznato
Jerolim Miše, Briscola, exhibited in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split

Vladimir Becić, *Dijete*, izloženo na izložbi *Grupe nezavisnih* 1924. u Splitu, prema reprodukciji u »Hrvatskoj riječi«, prilogu »Ars Croatica«. Vlasništvo nepoznato
Vladimir Becić, The Child, exhibited in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split

Tekst pod naslovom *Hrvatstvo i umjetnost* objavljen u »Hrvatskoj riječi« potvrđuje da je izložba *Grupe nezavisnih* izazvala mnoge diskusije, koje su imale i političku pozadinu. Očito je da su polemike toliko uzele maha te su na kraju nagnale *Grupę nezavisnih* da objavi *Izjavę nezavisne grupe* u listu »Novo doba« koju su potpisali Miše i Studin. Izjavom su se ogradili od »svih političkih programa« te na kraju istaknuli: »... jedini je naš cilj da nam izložbe budu ozbiljne i valjane«. ¹³ Beogradska »Demokratija« iznosi podatak da je to sedma izložba *Grupe nezavisnih*, što potvrđuje njezin kontinuitet djelovanja od 1921. godine, ¹⁴ a po zatvaranju izložbe »Hrvatska riječ« je među ostalim iznijela podatke da je izložbu posjetilo oko 1000 ljudi i da je otkupljeno preko 20 djela. ¹⁵

Nakon Splita *Grupa nezavisnih* izložila je svoja djela u *Zorin domu* u Karlovcu. Sačuvani podaci o ovoj izložbi vrlo su oskudni. Znamo da su izložili iste slike kao i u Splitu, ali najvjerojatnije dvadesetak slika manje, jer ih je toliko prodano u Splitu. ¹⁶ Karlovačka izložba nije niti približno primljena kao Splitska: »Moramo konstatirati da općinstvo grada Karlovca nije baš najbolje primilo ove goste i shvatilo ih kako oni zaslužuju...«. ¹⁷

Od svibnja do srpnja 1925. godine uslijedio je niz izložbi koje je *Grupa nezavisnih* održala u manjim vojvođanskim

mjestima (Stari Bečej, Senta, Velika Kikinda, Novi Bečej i Veliki Bečkerek) na poticaj prof. Laze Popovića sa zagrebačkog sveučilišta. Izloženo je ukupno 83 djela, a najzastupljeniji bili su Becić s 22, Varlaj 19 i Miše s 18 djela. Blažujski motivi prevladavali su među Becićevim djelima, sakralni kod Kljakovića, portreti te splitski i brački motivi u Mišea, krajolici s domaćim i inozemnim motivima kod Šulentića i motivi planine Klek i Dalmacije u Varlaja. *Grupa nezavisnih* mogla je biti nezavisna u pogledu likovnog usmjerenja, ali teško je bilo izbjeći politička previranja jer je dio tiska za splitske izložbe iznimno isticao hrvatsko opredjeljenje grupe, a u vojvodini jugoslavensko. Nije nam poznato koliko je djela s vojvođanske turneje *Grupe nezavisnih* prodano. Iduće, 1926. godine članovi *Grupe nezavisnih* zajedno s drugim hrvatskim umjetnicima sudjeluju na međunarodnoj izložbi u Philadelphiji, a početkom 1927. na *I. jugoslavenskoj izložbi grafike* u Lawovu.

Izgledalo je kao da je 1925. godina bila posljednja godina postojanja *Grupe nezavisnih*. Ipak, posljednji put okupili su se na *VI. jugoslavenskoj izložbi* u Beogradu 1927. godine, u ponešto smanjenom i izmijenjenom sastavu. Primjećujemo da se uz Babića, Becića, Mišea, Varlaja i Meštrovića u grupi pojavljuje i Krsto Hegedušić (Zajedno s članovima *Grupe nezavisnih* Hegedušić je sudjelovao na izložbi u Lawovu).

Plakat – karikatura Jozeta Kljakovića za izložbu *Grupe nezavisnih* 1924. u Karlovcu (slijeva: Lj. Babić, Z. Šulentić, I. Meštrović, V. Varlaj, M. Studin, F. Kršinić, J. Miše, V. Becić, J. Kljaković)

Poster-caricature by Jozo Kljaković for the Independent Artists Group exhibition in 1924 in Karlovac (left to right: Lj. Babić, Z. Šulentić, I. Meštrović, V. Varlaj, M. Studin, F. Kršinić, J. Miše, V. Becić, J. Kljaković)

Kao što je poznato, Hegedušićeva bliskost Babićevoj grupi bila je kratkotrajna. Kao i na *II. jugoslavenskoj izložbi*, članovi *Grupe nezavisnih* predstavili su se malim brojem radova.

U svom detaljnom prikazu te izložbe Milorad Kašanin piše da članovi *Grupe nezavisnih* čine »malu, ali značajnu i kompaktnu grupu...«, u kojoj »... ima nečeg borbenog i oporog«. Becićevu *Mrtvu prirodu* smatra jednom od najboljih slika na izložbi, a i kritika Varlajevih krajolika vrlo je pozitivna, dok su Mišeova djela dobila negativno intoniranu kritiku kao i Babićeva slika *Hrvatski seljak*, koja je bila jedino njegovo djelo s kojim je sudjelovao na izložbi. Po Kašaninovu mišljenju najbolje slike dali su članovi *Proljetnog salona* i beogradske grupe *Oblik*.

Koliko nam je poznato, ne postoji izvor podataka prema kojem bismo mogli rekonstruirati koliko je i u kojoj mjeri 1921. ili 1924. godine koprivnički, sisački ili karlovački građanin (najvjerojatnije trgovac, liječnik ili pravnik) – bio informiran o zbivanjima na europskoj likovnoj sceni ili svjestan likovnih kvaliteta djela koje je kupovao od domaćeg slika-

ra. Ali lokalni tisak ukazivao je na »zapuštenost provincije« te da je potrebno raditi na podizanju razine likovne kulture. Isticano je iznimno kulturno značenje spomenutih izložbi za provincijsku sredinu, likovna kvaliteta izloženih djela, te mladi ali već afirmirani autori. Istodobno se i upozoravalo: »Vrijeme je da se jednom riješimo svakojakog natrpavanja naših domova s radovima svakojakih diletanata. Treba uz ostale potrebe da ide integralno i razvijanje našeg umjetničkog ukusa.«¹⁸ Na drugom mjestu, u povodu varaždinske izložbe 1921. isti stav se ponavlja: »... oni su svojim stavom pokazali visoki, europski niveau i odredili neki viši kriterij za tipične malovaroške izložbe koje neće biti moguće i dalje uznositi u ditirambičkom tonu.«¹⁹ U tom smislu djelovanje *Grupe nezavisnih* značajno je za podizanje likovne kulture u Hrvatskoj izvan Zagreba. Sve dublja ekonomska i politička kriza Kraljevine SHS zasigurno je utjecala da se rad *Grupe nezavisnih* nije snažnije razvio. Manji gradovi u Hrvatskoj ostali su kulturno zapušteni, kao što je to slično i danas. Politička situacija u Kraljevini SHS u vrijeme djelovanja *Grupe nezavisnih* neprestano se pogoršavala.

Ivan Meštrović, *Studija za Strossmayera*, 1923., bronca, vlasništvo Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb (foto: N. Gattin). Izloženo u gipsu na izložbi *Grupe nezavisnih* 1924. u Splitu te na izložbama 1925. u Vojvodini

Ivan Meštrović, A Study for Strossmayer, 1923, bronze, property of the Ivan Meštrović Foundation, Zagreb (photo by N. Gattin). Exhibited in plaster in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split and at the exhibitions in Vojvodina in 1925

Između *Proljetnog salona* i *Grupe trojica*

Među hrvatskim umjetničkim skupinama *Grupa nezavisnih*, osim što je djelovala u vrijeme druge faze *Proljetnog salona* (1921.–1928.) te prije nastanka *Grupe trojice*, i po idejnoj koncepciji logična je i značajna karika u spomenutom nizu. Vrijeme *Grupe nezavisnih* vrijeme je sazrijevanja ideja o načinima stvaranja nacionalnog likovnog izraza. U nekoliko rečenica, koje nalikuju svojevrsnom manifestu, u uvodnom tekstu priloga »Ars Croatica« u »Hrvatskoj riječi«, objašnjeno je kako se i zbog čega *Grupa nezavisnih* odcijepila od

Proljetnog salona: »Dok je *Proljetni salon* skrenuo čisto ekstremnom strujom, potpavši pod vremenske oznake jedne programatske umjetnosti, gdje iz svakog djela kriči jedan princip, gdje se radi bez lične koncepcije u nastojanju da se samo savladava likovni materijal, dotle ova *Grupa nezavisnih* nastoji da što savjesnije i ozbiljnije provede kroz svoja djela valeur lične koncepcije, nastoji da odbaci razne kano- ne nepogrešivih tehničkih trikova i unese jedno moralno vladanje tihog uronjavanja u vlastitu nutarnjost. ... Oslobađa nas mnogih neozbiljnih naivnosti (programatske pseudo-nacionalne romantičnosti) i sa nekom zrelosti u likovnom sazri-

Frano Kršinić, *Toaleta*, 1922.–1924., gips, vlasništvo nepoznato (foto: M. Prodanović). Izloženo na izložbi *Grupe nezavisnih 1924.* u Splitu

Frano Kršinić, Toilet, 1922–1924, plaster, ownership unknown (photo by M. Prodanović). Exhibited in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split

jevanju vodi nas u evropsku umjetničku zajednicu.«²⁰ Taj kratki uvodni tekst potpisala je *Grupa hrvatskih nezavisnih umjetnika*. U istom prilogu slijedi tekst Bogdana Radice, koji prihvaća i potpuno podržava smjernice *Grupe nezavisnih* i potrebu grupe da reagira protiv diletantizma, da bude iznad nepotrebnih sukoba umjetnika, te za usredotočenost na rad na vlastitom likovnom izrazu.²¹

Slično je intoniran nepotpisani tekst objavljen u beogradskoj »Demokratiji«, koji ističe da »... je grupa osnovana kao ozbiljna reakcija protiv bezglavog imitiranja stranih majstora.«²²

Zanimljivo je da Ljubo Babić rijetko i samo uzgred spominje *Grupu nezavisnih*. U knjizi *Umjetnost kod Hrvata* iznosi svoje mišljenje da se ništa značajno nije dogodilo od 1918. do 1925., a slično se izjašnjava i o godinama koje su uslijedile, odnosno do pojave *Grupe trojica* 1929. godine.²³ Nisu nam poznati svi razlozi tako negativna Babićeva stava o tom

razdoblju (osim neslaganja s likovnim stremljenjima *Proletnog salona*, koje kod Babića uočavamo već 1919. godine, iako 1922. i 1923. sudjeluje na izložbama Salona, a na tim izložbama prisutni su i drugi članovi *Grupe nezavisnih*).²⁴ Nasuprot Babiću, brojni povjesničari umjetnosti već niz godina ističu dvadesete godine kao značajno razdoblje, u kojem je likovno stvaralaštvo u Hrvatskoj bilo na visokoj razini (Gamulin, Gagro, Maroević, Reberski).²⁵

Likovna svojstva i sudbina djela

Članovi *Grupe nezavisnih* ostvarili su niz izložbi, koje su imale značajan likovni, edukacijski i općenito kulturni učinak za provincijska središta. Poštivali su međusobne individualne razlike u likovnom izrazu, a likovna kvaliteta bila je

Frano Kršinić, *Glava (Djevojčica)*, 1922.–1924., kamen, vlasništvo obitelj Kršinić, Zagreb (foto: N. Kranjčec). Izloženo na izložbi *Grupe nezavisnih* 1924. u Splitu te na izložbama 1925. u Vojvodini

Frano Kršinić, The Head (The Girl), 1922–1924, stone, property of the Kršinić family, Zagreb (photo by N. Kranjčec). Exhibited in 1924 at the Independent Artists Group exhibition in Split and at the exhibitions in Vojvodina in 1925

temeljna pretpostavka za sudjelovanje u grupi (kao i za *Gruppu četvorice* 1928. i *Gruppu trojice* 1929.).

Grupa nezavisnih nije imala svog programa, osim ako njihov negativan stav prema pojavama ili stremljenjima, ponajviše u odnosu prema *Proljetnom salonu*, ne shvatimo kao svojevrsno programsko određenje, onako kako je to formulirano 1924. godine u povodu održavanja izložbe u Splitu. S obzirom na stav *Grupe nezavisnih*, u drugoj fazi *Proljetnog salona* možemo uočiti tri skupine umjetnika: stariju generaciju, kojoj je vodeća ličnost Krizman, generaciju mladih talenata, koji su se u vrijeme Prvog svjetskog rata školovali ponajviše u Pragu i Parizu (Gecan, Uzelac, Trepše, Šumanović i drugi) i članove *Grupe nezavisnih umjetnika*. Članovi *Grupe nezavisnih* odredili su se s jedne strane protiv pseudonacionalne romantike starije generacije, a s druge strane protiv pomodnog povodjenja za avangardnim likovnim izrazi-

ma dijela mlade generacije, te su preko individualnih likovnih izraza, u to vrijeme ponajviše sklonih različitim oblicima realizama dvadesetih godina, pokušavali doprinijeti stvaranju nacionalnog likovnog izraza.

Dio radova izloženih na izložbama *Grupe nezavisnih* bilo je moguće prethodno vidjeti i na izložbama *Proljetnog salona*, a to su bili radovi o kojima se likovna kritika vrlo pozitivno izražavala. Danas je teško utvrditi točan broj prodanih radova u mjestima gdje su održane izložbe *Grupe nezavisnih*, te gdje se danas te slike nalaze, odnosno tko su im vlasnici. Ovisno o broju prodanih djela na jednoj izložbi, članovi grupe nadopunjavali su iduće izložbe novim radovima. Mnogim djelima kasnije je promijenjen naziv. S obzirom na spomenute okolnosti, teško je prosuđivati likovna svojstva i kvalitetu izlaganih djela na izložbama *Grupe nezavisnih*. U svakom slučaju, to su godine kada su nastala mnoga djela

koja se ističu u opusima članova grupe i o kojima je često pisano: Babićeva *Nina Vavra* iz 1924. i *Hrvatski seljak* iz 1927., Becićev *Planinski pejzaž s potokom* iz 1923. i *Mrtva priroda s kipom* iz 1927., Mišeova *Pučišća* iz 1923. i niz izvrsnih portreta, Šulentićevi zagrebački motivi poput *Demetrove* iz 1924. ili slike *Stari Zagreb* iz 1925., Varlajevi motivi Kleka ili Vrbnika nastali između 1921. i 1927., Meštrovićeva *Studija za Strossmayera*, ili Kršinićevo *Sjećanje*, samo je mali dio i široj publici poznatih djela iz tog razdoblja. Upravo zbog izrazito visoke kvalitete radova koje su članovi *Grupe nezavisnih* stvarali u vrijeme njezina postojanja valjalo bi istražiti gdje se sada nalaze mnoga djela iz tih godina kojima danas ne znamo vlasnike, posebice u mjestima u kojima je *Grupa nezavisnih* izlagala.

Članovi *Grupe nezavisnih umjetnika* bili su vrlo dobro informirani o zbivanjima u području likovnih umjetnosti u Europi: školovani većinom u inozemstvu (München, Rim, Prag), odlazili su na studijska putovanja (Babić i Šulentić u Španjolsku 1920.), sudjelovali su na međunarodnim izložbama (Ženeva 1920.), pratili stranu stručnu literaturu i časopise. Po povratku u domaću sredinu likovna kvaliteta radova morala je biti prepoznata u tri različita segmenta: pred publikom, kritikom i na lokalnom tržištu umjetnina. Skromno tržište umjetnina u Hrvatskoj (za razliku od dijela upućene kritike) nije pokazivalo gotovo nikakav interes za avangardne europske pokrete.²⁶ Treba imati na umu (a naši likovni stvarao-

ci su zasigurno o tome vodili računa) da hrvatski slikar ili kipar u ono vrijeme ne bi mogao živjeti od futurizma ili kubizma kakvima ih poznajemo u izvornom obliku, a pogotovo ne od apstraktnih djela, pa su se slikari nerijetko odlučivali za kompromisna rješenja, koja ujedno ne moraju značiti degradaciju.²⁷ Ali možemo reći da su pojave »retour à l'ordre« u Francuskoj, »Neue Sachlichkeit« u Njemačkoj, te pojava skupine umjetnika oko časopisa »Valori plastici« u Italiji bitno doprinijele stvaranju vrlo pogodnih uvjeta da u Hrvatskoj dvadesetih godina nastane slikarstvo sukladno europskom i istodobno s europskim, što je često isticano u našoj stručnoj literaturi.²⁸ Kao što je opće poznato, u djelima članova *Grupe nezavisnih umjetnika* možemo vidjeti različita svojstva nekih onodobnih oblika realizama, najčešće magični realizam i neoklasicizam, s više ili manje vidljivim karakteristikama ekspresionizma i kubizma. To slikarstvo bilo je prihvaćeno na svim razinama: u likovnoj kritici, pred domaćom publikom, a naše tržište umjetnina pokazalo je zadovoljavajući interes s obzirom na ekonomsku situaciju u zemlji. Upravo tada ostvarila se mogućnost da domaće tržište prepozna hrvatske motive prikazane na suvremen način – uočljivom slikarskom vještinom i sklonošću ka oblicima realizama dvadesetih godina, dakle u duhu vremena, s minimaliziranjem utjecaja europskih avangardnih pokreta i istodobno s uvjerenjem da na taj način doprinose stvaranju nacionalnog likovnog izraza.

Prilog:

Izložbe Grupe nezavisnih umjetnika:

1921.

1. *Izložba nezavisne grupe umjetnika*, Zorin Dom, Karlovac, 6.–13. XI. 1921.

Izlažu: Babić, Miše, Studin, Šulentić, Varlaj

2. *Izložba grupe nezavisnih umjetnika*, Zgrada kr. realne gimnazije, Koprivnica, 11.–14. XII. 1921.

– sudjeluju isti izlagači kao pod br. 1

3. *Umjetnička izložba*, Sisak, 27. XI. – 2. XII. 1921.

– sudjeluju isti izlagači kao pod br. 1

4. *Umjetnička izložba*, Varaždin, Kazalište, prostorije čitaonice, 18.–28. XII. 1921.

– sudjeluju isti izlagači kao pod br. 1

1922.

5. *V. jugoslovenska umetnička izložba*, 31. V. – 1. VI. 1922., Beograd

(Grupa neovisnih greškom je izostavljena iz kataloga.)

1924.

6. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Magistrat, Novi Sad, 25.–30. V. 1924.

Izlagali su: Babić, Kljaković, Kršinić, Miše, Studin, Šulentić, Varlaj

7. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Sombor, VI. 1924.

Izlagali su: isti kao pod br. 6

8. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Salon Galić, Split, 1. X. – 15. X. 1924.

Izlagali su: Babić, Becić, Kljaković, Kršinić, Meštrović, Miše, Studin, Šulentić, Varlaj

9. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Zorin Dom, Karlovac, 1. XI. – 8. XI. 1924.

Izlagali su isti kao pod br. 8, ali bez Marina Studina

1925.

10. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Stari Bečej, V. 1925.

Izlagali su: Becić, Kljaković, Kršinić, Meštrović, Miše, Šulentić, Varlaj

Na svih pet izložbi održanih u Vojvodini izlagana su ista djela (sačuvan je popis izloženih radova s cijenama, ukupno 83 djela, pisan pisaćom mašinom, Likovni arhiv HAZU, Zagreb)

11. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Senta, V. 1925.

Bilješka: vidi podatke pod br. 10

12. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Velika Kikinda, V. – VI. 1925.

Bilješka: vidi podatke pod br. 10

13. *Izložba »Grupe nezavisnih«*, Novi Bečej, VI. 1925.

Bilješka: vidi podatke pod br. 10

14. *Izložba »Grupe nezavisnih«* Veliki Bečkerek, VI. 1925.

Bilješka: vidi podatke pod br. 10

1927.

15. *VI. jugoslavenska umjetnička izložba*, Novi Sad, VI. – 31.

VII. 1927.

Bilješke

- 1
Ove podatke nalazimo u: *Društva umjetnička*, Enciklopedija hrvatske umjetnosti 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1995., str. 209; *Udruženja umjetnička*, Enciklopedija likovnih umjetnosti 4, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1966., str. 471; **J. Uskoković**, *Ljubo Babić*, Moderna galerija, Zagreb 1975., str. XXII; **I. Zidić**, *Jerolim Miše*, Umjetnički paviljon, Zagreb 1990., str. 114.; **S. Batušić**, *Pola vijeka jugoslavenskog slikarstva*, Moderna galerija, Zagreb 1953., str. LVII.
- Iznimka je Grgo Gamulin koji pišući o Ljubi Babiću napominje u bilješki: »Bio bi poseban zadatak proučiti tokove i motive Babićevih sudjelovanja na izložbama i u grupacijama koje su priređivale izložbe. Pratio je drugi proljetni salon samo 1922.–1923., ali je već 1921. bio članom grupe Nezavisnih umjetnika. To je 'članstvo' ipak bilo posve efemerno.« **G. Gamulin**, *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*. I, Naprijed, Zagreb 1997., str. 128.
- Ime grupe u tisku često varira: *Grupa nezavisnih umjetnika*, *Grupa nezavisnih*, *Nezavisna grupa*, *Grupa hrvatskih nezavisnih umjetnika*, itd. Zbog jasnoće i jednostavnosti upotrebljavam samo najčešći naziv – *Grupa nezavisnih umjetnika* ili kraće – *Grupa nezavisnih*.
- 2
Radi se o podacima iz *Popisa značajnih likovnih izložaba u Zagrebu 1901.–1941.* **Lj. Babić**, *Umjetnost kod Hrvata*, Naklada Velzek, Zagreb 1943., str. 244.
- 3
Sakupljenu bibliografiju tekstova iz periodike u povodu izložbi *Grupe nezavisnih umjetnika* pohranio sam u Likovni arhiv HAZU.
- 4
»Prof. Ljubu Babića, koji nam je doveo ove umjetnike želili bi opet u proljeće zajedno sa svima, vidjeti u našoj sredini.«, Umjetnička izložba 6.–13. novembra, Ekonomista I/1921., br. 10, str. 5.
- 5
»Obzor« LXII (6. studenog 1921.), br. 302, str. 2. Prvi tekst o prvoj izložbi *Grupe nezavisnih umjetnika* objavljen je dva dana ranije u karlovačkom Ekonomistu ali ime grupe nije spomenuto. (**L. S.**, *Umjetnička izložba u Karlovcu*, Ekonomist, I/1921., br. 8., str. 5.
- 6
S. Strahinić, *Sa V. Jugoslavenske umjetničke izložbe u Beogradu*, Umjetnost, Almanah za slikarstvo, grafiku i skulpturu, Zagreb – Beograd – Ljubljana 1922., str. 1–4.
- 7
Popis navodnih sudionika te izložbe sugerira da je *Grupa nezavisnih umjetnika* trebala imati goste na izložbi. Izlagači su trebali biti: Babić, Becić, Gecan, Konjović, Tartaglia, Trepše, Uzelac, Varlaj, Milunović, Bijelić, Job. Popis je objavljen u: **Lj. Babić**, *Umjetnost kod Hrvata*, naklada Velzek, Zagreb 1943., str. 244.
- 8
Muzej za umjetnost i obrt, u kojem se navodno održala izložba, nema katalog niti bilo koji drugi dokument o spomenutoj izložbi, a isto tako niti *Likovni arhiv HAZU*.
- 9
1923. godine Miše dobiva mjesto na gornjogradskoj gimnaziji, a Becić je postao profesor na tadašnjoj Umjetničkoj akademiji u Zagrebu (Becić se 1924. pridružio *Grupi nezavisnih*).
- 10
V. Lunaček, *Iz našeg umjetničkog svijeta*, Obzor LXIV/1923., br. 310, str. 1–2.
- 11
..., *Dvije izložbe zagrebačkih umjetnika u Novom Sadu i Somboru*. Obzor, LXV/1924., br. 159, str. 2.
- 12
Ivo Dellale u listu »Novo doba« smatra da je Varlaj »majstor harmonije bijelih zora, crvenkastih sutona i plavih dana«, ali da u njegovim slikama s dalmatinskim motivima ne prepoznaje Dalmaciju kakvu je vide Dalmatinci: »Varlaj bez sunnje spada u prve i odlične slikare izložbe, ali njegova Dalmacija nije naša.« (**I. Dellale**, *Nezavisna grupa*, Novo doba, Split VII/1924., br. 231–232, str. 2–3.). Slično je intonirana kritika objavljena i potpisana inicijalima R&S u splitskoj *Pobedi*: »Reklo bi se da je ovaj umjetnik došao na more više radi toga da se bavi konstruisanjem svoje lične tehnike, nego da izvuče srž ove stare, krute i klasične zemlje« (**R&S**, *Izložba Nezavisne grupe*, Pobjeda, Split IV/1924., br. 40, str. 2–3.). Pisci ove kritike izazvali su oštar odgovor u »Hrvatskoj riječi« potpisan pseudonimom El Durek. Autor citira i opovrgava utemeljenost stavova »Pobedinih kritičara« – od njihovih političkih (izrazito progugoslavenskih) uvjerenja koja se provlače tekstom, do nelikovnog gledanja na likovno djelo: »Osim toga nebo je kod gosp. Varlaja stereotipno i neki neobični olujni crni oblaci koji ni malo ne preporučuju našu zemlju... Što je ovo? Umjetnost i turiztika! Zar su gospoda 'R&S' članovi 'Putničkog ureda za promet stranaca' pak se boje da će akvareli gosp. Varlaja otjerati Čehe! Ako je tako onda je njihova primjedba o 'Olujnim crnim oblacima' na svom mjestu.« (**El Durek**, *Nove zvezde*, Hrvatska riječ, 1924., br. 145.
- 13
M. Studin, *Izjava Nezavisne grupe*, Novo doba, VII/1924., br. 234, str. 4.
- 14
..., *Nezavisna umjetnička grupa*, Demokratija, Beograd 1924., br. 1279., str. 2.
- 15
..., *Zaključak izložbe grupe hrvatskih nezavisnih umjetnika*, Hrvatska riječ, 1924., br. 148., str. 5. Iz istog teksta saznajemo da je Općina Hvar otkupila dvije Miševove slike: *Briškula* i *Prodavač povrća*. Te slike nisu bile prikazane na Mišeovoj retrospektivnoj izložbi (1990.), te se vjerojatno smatraju nepoznatima ili izgubljenima, a valjalo bi ih potražiti na Hvaru.
- Koristim se prilikom da ukažem na problem nepostojanja institucije u Hrvatskoj u kojoj bi bili pohranjeni cjelokupni popisi djela naših slikara i kipara, te gdje bi se sakupljali podaci o zagubljenim ili nepoznatim djelima i drugi podaci neophodni za nova istraživanja i retrospekti-

ve (takve baze podataka mogle bi preko interneta biti svakom dostupne, u svako doba i na bilo kojem mjestu).

16

U prikazu karlovačke izložbe, među ostalim, spomenuta je Varlajeva slika *Bundeve* s brojem 69 (B. G., *Izložba grupe nezavisnih umjetnika*, Karlovac 9/1924., br. 44, str. 2). Na popisu djela splitske izložbe (objavljenom u »Hrvatskoj riječi«) ista je slika pod brojem 90. Taj pomak u brojevima odgovara podatku o broju prodanih slika na splitskoj izložbi.

Spomenimo da od izložbe u Karlovcu 1924. Marin Studin ne sudjeluje na izložbama *Grupe nezavisnih*.

17

B. G., *Izložba grupe nezavisnih umjetnika*, Karlovac 9/1924., br. 44, str. 2.

18

L. S., *Umjetnička izložba u Karlovcu*, *Ekonomista*, I/1921., br. 8, str. 5.

19

r. m. (Rudolf Maixner), *Umjetnička izložba u Varaždinu*, *Obzor*, CXII/1921., br. 356, str. 1.

20

Grupa hrvatskih nezavisnih umjetnika, *Nezavisna Grupa*, *Hrvatska riječ*, 1924., br. 139, prilog *Ars Croatica*, str. 3.

21

B. Radica, *Naše likovne vrijednosti*, *Ars Croatica* (prilog), *Hrvatska riječ*, 1924., br. 139.

22

..., *Nezavisna umjetnička grupa*, *Demokratija*, Beograd 1924., br. 1279, str. 2.

23

Lj. Babić, *Umjetnost kod Hrvata*, *Naklada Velzek*, Zagreb 1943., str. 230–232.

24

Vladimir Lunaček povodom VII. izložbe *Proljećnog salona* 1919. godine piše da su umjetnici oko *Proljećnog salona* postavili »...visoki jedan cilj svojoj umjetnosti, a taj je stil – naš stil«. Kritički se osvrće na stariju generaciju umjetnika: »rade protiv svoje umjetničke dispozicije. Radnje su uslijed toga hladne, kadikad upravo usiljenom početničkom nespretnošću otvrdnule.« Kritičan je i prema mladima: »Čisti talenti sa svojim individualitetom izbijaju. Jedan jače drugi slabije i kad još nestane onih usiljenih imitacija bit će to vrlo jaka i snažna umjetnička grupa.« Hvali rad Ljube Babića i napominje: »Šteta što se Babić od te grupe odcijepio...« (V. Lunaček, *VII. izložba Proljećnog salona*, *Obzor*, LX/1919., br. 307, str. 3). Očito je da se Lunačekova analiza *Proljećnog salona* podudara s Babićevim mišljenjem, u pisanom obliku formuliranom u spomenutom prilogu *Ars Croatica* 1924. godine.

25

Odabrana literatura o dvadesetim godinama u hrvatskom slikarstvu u: I. Reberski, *Realizmi dvadesetih godina u hrvatskom slikarstvu*, Institut za povijest umjetnosti – Artresor studio, Zagreb 1997.

26

Upućenost u avangardne pokrete nije nužno značila i prihvaćanje njihovih likovnih vrijednosti, posebice ne u našoj sredini: »Današnje slikarstvo futurista, kubista, dadaista i svih ostalih ekstremista je pomodno slikarstvo, koje će možda doprinijeti kakvu česticu budućem slikarskom shvaćanju, ali će ono samo za sebe biti sigurno uvršteno u historiji slikarstva pod naslovom: dekadansa dvadesetog vijeka. Bolji današnji umjetnici slikari ne bježe od prirodnosti i trude se, da sa svojim djelima kod nas izazovu utisak originala u naročitem originalnom vidu.. U ovu grupu spadaju svi umjetnici Nezavisne grupe iz Zagreba...« (B. Radica, *Slikarstvo i priroda*, *Hrvatska riječ*, 1924., br. 139, prilog *Ars Croatica* str. 6.

27

»... uvedeni se stilski kapital rastače, degradira, miješa što ne mora značiti da se i umjetnikov izraz (i u krajnjoj liniji vrijednost njegove umjetnosti) degradira. S gledišta 'vanjskog' stila to je uvijek kompromis i apsolutna degradacija.« (B. Gagro, *Periferna struktura*, *Život umjetnosti* br. 1, str. 19).

28

G. Gamulin, *Hrvatsko slikarstvo XX stoljeća*, Naprijed, Zagreb 1987., str. 16; I. Reberski, *Realizmi dvadesetih godina u hrvatskom slikarstvu*, Institut za povijest umjetnosti – Artresor studio, Zagreb 1997., str. 38.

Summary

Frano Dulibić

The Independent Artists Group (1921 – 1927)

The *Independent Artists Group* was active from 1921 until 1927. In that period they held thirteen exhibitions in small and large towns in Croatia and Vojvodina, and as the *Independent Artists Group* they appeared at the 5th and 6th Yugoslav Exhibition in Belgrade and Novi Sad. Members of the *Independent Artists Group* (Ljubo Babić, Vladimir Becić, Jozo Kljaković, Frano Kršinić, Ivan Meštrović, Jerolim Miše, Marin Studin, Zlatko Šulentić, Vladimir Varlaj) staged a number of exhibitions which had a significant artistic, educational and cultural effect in provincial centers. The exhibitions had a noticeable commercial effect (a large number of the exhibited paintings was sold). The group members respected their individual artistic differences, and artistic quality was the basic stipulation for membership (just like in the *Group of Four* in 1928 and the *Group of Three* in 1929). Ljubo Babić initiated the *Group*, and probably organized everything while the group was active.

The *Independent Artists Group* did not have a program, unless we consider their negative view of certain developments or inclinations, particularly in regard to the *Spring Salon*, as a program definition, formulated in 1924 when the exhibition in Split was held. The *Independent Artists Group* determined there were three artist groups in the second stage of the *Spring Salon*: the older generation whose leading figure was Krizman, the generation of young talents who mostly studied in Prague and Paris during the First World War (Gecan, Uzelac, Trepše, Šumanović and so on) and members of the *Independent Artists Group*. On the one hand, members of the *Independent Artists Group* were against the pseudo-national romanticism of the older generation, and on the other, they opposed the trendy mimicking of the avant-garde artistic idiom displayed by a part of the younger generation. The *Independent Artists Group* is an important and artistically interesting link between the *Spring Salon* and the *Group of Three*, a group of Croatian painters who leaned toward different forms of European realism in the 1920s, and through individual idioms tried to contribute to the creation of the national artistic idiom.